

Návštěvy *ad limina* olomouckého biskupa Karla II. z Lichtensteinu-Castelcornia a jeho zprávy o stavu diecéze*

Tomáš Parma

Pravidelná návštěva *ad limina apostolorum* patří dodnes k jedné z povinností biskupa, která je „vrcholem vztahů mezi pastýři každé z partiikulárních církví a římským veleknězem, ... činí zřejmou jak katolicitu církve, tak jednotu biskupského sboru.“¹ Tento institut existoval již od středověku, ale pro jeho novověkou podobu byla zásadní především kuriální reforma papeže Sixta V., který na sklonku roku 1585 vydal konstituci *Romanus pontifex beatissimi* obsahující přesné předpisy o této povinnosti biskupů.² K podstatným prvkům návštěvy *ad limina* náleží pouť k „apoštolským prahům“, tedy hrobům apoštolských knížíat Petra a Pavla, osobní návštěva papeže a složení přísahy věrnosti, a podání zprávy o stavu diecéze příslušného biskupa za uplynulé období.

---

* Článek byl vydán jako součást řešení projektu Grantové agentury ČR reg. č. 14-36521G Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání, realizovaného Masarykovou univerzitou v Brně a Univerzitou Palackého v Olomouci. Pro zpracování této studie byly využity poznatky získané v rámci stipendijního pobytu v Českém historickém ústavu v Římě. Za pomoc a poskytnutí některých materiálů srdečně děkuji doc. Janě Zapletalové z Katedry dějin umění FF UP.

1 JAN PAVEL II., konstituce *Pastor Bonus*, 28. VI. 1988, in AAS 80 (1988): 841–930, čl. 29. Srv. také Congregazione per i vescovi, *Direttorio per la visita „ad limina“*, Città del Vaticano, 1988; in *Enchiridion vaticanum* 11, Bologna: Edizioni Dehoniane, 1992, s. 1084–1189.

2 SIXTUS V., konstituce *Romanus Pontifex beatissimi*, 20. XII. 1585, *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses editio*, VIII, Torino: Franco et Dalmazzo, 1863, s. 641–645. K obecnému pohledu na návštěvu *ad limina* viz výběrově Januarius PATER, *Die bischöfliche visitatio liminum ss. Apostolorum: Eine kanonisch-historische Studie*, Paderborn: F. Schöningh, 1914; Julien COTTIER, „Éléments nouveaux des normes de la visite ‚ad limina‘ et leur valeur juridique respective, des décrétales au Concile de Trente,“ *Ephemerides Iuris Canonici* 8 (1952): 174–206; James J. CARROLL, *The Bishop's Quinquennial Report: A Historical Synopsis and a Commentary*, Washington D. C.: Catholic University of America, 1956; Ramón ROBRES LLUCH – Vicente CASTELL

Od dob Sixta V. bylo administrování a evidence návštěv *ad limina* v kompetenci Kongregace pro uskutečňování a interpretaci Tridentského koncilu (stručně: Kongregace Koncilu), která vznikla krátce po skončení koncilu, v roce 1564,³ a jejím prvotním úkolem byla výlučná a autentická interpretace koncilních dokumentů. Jak ukazují výzkumy Adriana Prosperiho a jeho žáků, prostřednictvím této kongregace a takřka současně vzniklé kongregace Posv. Officia se papežství „zmocnilo“ Tridentského koncilu a získalo nad ním a jeho texty rozhodující kontrolu. Sixtus V. jí ve své kuriální reformě z roku 1588⁴ přisoudil také organizaci a aprobaci

---

MAIQUES, „La visita ‚ad limina‘ durante el pontificado de Sixto V (1585–1590). Datos para una estadística general. Su cumplimiento en Iberoamérica,“ *Anthologica Annuaria* 7 (1959): 147–213; Daniele MENOZZI, „Per l'utilizzazione delle ‚relationes ad limina‘ in sede storica. L'esempio di Reggio Emilia e Guastalla, in *Presiedere la carità. Studi in onore di mons. G. Baroni, vescovo di Reggio Emilia e Guastalla*, ed. Enrico Mazza – Daniele Gianotti, Genova: Marietti, 1988, s. 407–415; Maria Milagros CÁRCCEL ORTÍ – Vicente CÁRCCEL ORTÍ, *Historia, derecho y diplomática de la Visita Ad Limina*, Valencia: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1990; Daniele MENOZZI, „L'utilizzazione delle ‚relationes ad limina‘ nella storiografia,“ *Storia e problemi contemporanei* 5, č. 99 (1992): 135–156; Ryszard RYBAK, *La visita „ad limina apostolorum“ nei documenti della Santa Sede e nel codice di diritto canonico del 1983*, Roma: PUL, 1994; Philippe BOUTRY – Bernard VINCENT (ed.), *Les Chemins de Rome: Les Visites ad limina à l'Époque moderne dans l'Europe Méridionale et le Monde Hispano-Américain (XVIe–XIXe siècle)*, Rome: École Française de Rome, 2002; Francesco RICCIARDI CELSI, *Le „Relationes ad limina“: Aspetti della esperienza storica di un istituto canonistico*, Torino: G. Giappichelli, 2005; Giuseppe FAVALE, *La visita ad limina apostolorum*, Roma: PUL, 2005.

³ PIUS IV., konstituace *Alias nos*, Řím, 2. VIII. 1564, in *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses editio*, VII, Torino: Franco et Dalmazzo, 1862, s. 300–301. K historii Kongregace koncilu a jejího archivu: *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto centenario dalla fondazione (1564–1964): Studi e ricerche*, Città del Vaticano: Congregazione del Concilio, 1964; Sebastian TROMP, „De manuscriptis acta et declarationes antiquas S. Congregationis Conc. Trid. continentibus,“ *Gregorianum* 38 (1957): 481–502; 39 (1958): 93–129; Willi HENKEL, „Das Inventar des „Fondo Concili“ im Archiv der Konzilskongregation,“ *Annuarium Historiae Conciliorum* 15 (1983): 430–451; Pietro CAIAZZA, „L'archivio della Sacra Congr. del Concilio (Primi appunti per il problema di riordinamento),“ *Ricerche di Storia Sociale e Religiosa* 42 (1992): 7–24; Richard PUZA, „Die Konzilskongregation. Ein Einblick in ihr Archiv, ihre Verfahrensweise und die Bedeutung ihrer Entscheidungen von ihrer Errichtung bis zur Kurienreform Pius X. (1563–1908),“ in *Römische Quartalschrift (= RQ)* 90 (1995): 23–42; Benedetta ALBANI, „In universo christiano orbe: la Sacra Congregazione del Concilio e l'amministrazione dei sacramenti nel Nuovo Mondo (secoli XVI–XVII),“ *Mélanges de l'École française de Rome-Italie et Méditerranée* 121, č. 1 (2009): 63–73.

⁴ SIXTUS V., konstituace *Immensa Aeterni Dei*, 22. I. 1588, *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses editio*, VIII, s. 985–999. K reformě

provinčních a diecézních synod, dohled nad disciplínou kléru v církevním státě, a administraci návštěv *ad limina*. Právě této kongregaci se předkládaly relace *ad limina*, jejichž stručný obsah byl předkládán papeži, a kongregace poté jednotlivým biskupům odpovídala. Proto se i v jejím archivu zachovala řada zpráv *ad limina* z celého katolického světa, která samozřejmě neunikla pozornosti historiků, neboť představuje zajímavý pramen seriální povahy. Biskup navíc během návštěvy mohl požádat o udělení mimořádných pravomocí a fakult, popřípadě požádat o autentický výklad koncilních textů nebo řešení pochybností vznikajících při správě diecéze a praktické pastoraci.

Historiografie zatím nemá souborný pohled na relace *ad limina* jako na historický pramen, a nabízí se také otázka, zda a jakou vypovídací hodnotu by takový přehled měl. Existuje však řada studií, které se zabývají relacemi *ad limina* v různých zemích, popř. diecézích, někdy pouze zaměřených na osobu jednoho výrazného biskupa. Souvisí to i s problémem dochování relací jakožto seriálního pramene: zatímco v italských diecézích, tradičně dobře kontrolovatelných a kontrolovaných ze strany římské kurie, byla od počátku praxe návštěv *ad limina* a podávání zpráv o stavu diecéze velmi dobře dodržována, pro německé diecéze až do roku 1800 bylo uskutečněno zhruba 40% předepsaných návštěv,⁵ a proto je jejich zpracování jakožto seriálního pramene v raném

---

kurie, viz např. Paolo PRODI, *Lo sviluppo dell'assolutismo nello stato pontificio (secoli XV–XVI)*, I: *La monarchia papale e gli organi centrali di governo*, Bologna: R. Patron, 1968; Niccolò DEL RE, *La Curia Romana: Lineamenti storico-giuridici*, Città del Vaticano: LEV, 1998; Paolo PRODI, *Il sovrano pontefice. Un corpo e due anime: la monarchia papale nella prima età moderna*, Bologna: Mulino, 2006; Maria Teresa FATTORI, „Per una storia della curia romana dalla riforma sistina, secoli XVI–XVIII,“ *Cristianesimo nella storia* 35 (2014): 787–851.

⁵ Pro základní přehled srov. Joseph SCHMIDLIN, *Die kirchlichen Zustände in Deutschland vor dem Dreißigjährigen Kriege, nach den bischöflichen Diözesanberichten an den Heiligen Stuhl*, 1–3, Freiburg im Breisgau: Herder, 1908–1910; též, *Kirchliche Zustände und Schicksale des deutschen Katholizismus während des Dreißigjährigen Krieges nach den bischöflichen Romberichten*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1940. Nechování ucelené řady pramenů samozřejmě neznamená, že není možné s nimi pracovat, nicméně jejich výpovědní hodnota je tím omezena.

novověku problematické.⁶ Daleko lepší je situace v 19. a 20. století, kdy již jsou zprávy podávány pravidelně.⁷

Pro biskupy z českých zemí, kteří mj. patřili k těm, kteří relace z prostředí Svaté říše římské podávali nejvíce pravidelně, studie zabývající se těmito prameny také nechybí. I když existují některé studie pro české diecéze,⁸ prozatím největší pozornosti se tomuto prameni dostalo v případě olomoucké diecéze: již nestor moravské historiografie Beda Dudík vydal jednu z relací kardinála Dietrichsteina,⁹ první relaci biskupa Pavlovského vydal kanovník Mayer,¹⁰ z biskupských kopiářů je

⁶ Pro středoevropské prostředí existuje řada studií editujících či zpracovávajících jednotlivé diecéze, např. Ignaz Philipp DENGEL, „Berichte von Bischöfen über den Stand ihrer Diözesen, Als Beitrag zur Kirchengeschichte Österreichs im 16. und 17. Jahrhundert aus dem Archive des Konzils in Rom,“ in *Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs IV*, Innsbruck, 1907, s. 307–372; Tihamer Aladar VANYÓ, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona Országainak Egyházmegyéiről 1600–1850 / Relations ad limina episcoporum de statu dioecesium ad coronam S. Stephani pertinentium 1600–1850*, Panonhalma: Magyar Tudományos Akadémia, 1933; August FRANZEN, „Die Romberichte der Kölner Erzbischöfe im 17. Jahrhundert,“ *RQ* 53 (1958): 185–220; Marc VENARD, „Les rapports ad limina des évêques de Lorraine (1585–1620),“ *Revue d'histoire de l'Église de France* 75, č. 194 (1989): 61–75; Victor CONZEMIUS, *Die Berichte „ad limina“ der Bischöfe von Basel von 1850 bis 1905*, Freiburg: Academic Press Fribourg 1991; Lothar BAUER (ed.), *Die Ad-Limina-Berichte der Bischöfe von Bamberg 1589–1806 mit zugehörigen Briefen und Akten*, Neustadt an der Aisch: Degener & Co, 1994; Jan KOPIEC, „Zum Quellenwert von Relationes status für die Kirchengeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts. Die Relationes status aus der Diözese Breslau,“ *RQ* 90 (1995): 85–89; Ugo PAOLI (ed.), *Le relationes ad limina dei vescovi di Trento nell'Archivio segreto vaticano, secoli XVI–XVIII*, Trento: Civis, 2000.

⁷ Pro toto období je vzorovou prací Maria Teresa BÖRNER, *Die ad limina-Berichte der Bischöfe des Königreiches Bayern: Untersuchung und kritische Betrachtung der Quellengattung*, nepublikovaná doktorská práce, Ludwig-Maximilians-Universität München, München, 2009.

⁸ Jiří HAVLÍK, „Le relazioni ad limina ss. Apostolorum di Jan Bedřich di Valdštejn,“ *Bolletino dell'Istituto Storico Ceco di Roma* 6 (2008): 179–190; Tomáš PETRÁČEK, „Hradeční biskupové a jejich katedrála Svatého Ducha v relacích ad limina v letech 1675–1923,“ in *Chrám svatého Ducha a královna Eliška Řečka v Hradci Králové 1308–2008: Historická tradice v dějinách města*, ed. Jiří Štěpán, Ústí nad Labem: OFTIS, 2009, s. 41–52; týž, „Rezidence hradeckých biskupů v relacích ad limina,“ in *Biskupská rezidence v Hradci Králové*, ed. Radek Bláha, Hradec Králové: Biskupství královéhradecké, 2010, s. 63–70.

⁹ Beda DUDÍK, „Bericht über die Diözese Olmütz durch den Cardinal Franz von Dietrichstein im Jahre 1634,“ *AÖG* 42 (1870): 213–231.

¹⁰ MAX MAYER VON WALLERSTAIN UND AHRDORFF, *Unverzichtbare Rechte*, als Manuskript gedruckt, Wien: [s. n.], [1904].

zhodnotil archivář František Snopek,¹¹ jednu z relací 19. století vydal Kurt Augustin Huber,¹² zprávám z 18. století se ve svých dějinách diecéze věnoval Rudolf Zuber,¹³ některé ze zpráv stručně zhodnotila Kateřina Válová,¹⁴ relacím *ad limina* kardinála Dietrichsteina se věnoval Tomáš Parma.¹⁵ Olomoucké relace z 19. a 20. století také při řešení otázky existence korekčního domu pro kněze využila Jitka Jonová.¹⁶ Pouze novější studie se mohly opírat o prameny uložené ve vatikánských archivech: s výjimkou Mayerovy edice, která vychází z archivu Kongregace Koncilu, se badatelé seznamovali s texty uloženými v tomto archivu až po roce 1990. Archivář Snopek i historik Zuber čerpali pouze z literatury nebo se věnovali zprávám, jejichž koncepty se dochovaly v (arci)biskupském olomouckém archivu. Toto omezení pramenné základny s sebou ovšem automaticky neslo omezení interpretace, neboť – jak již bylo řečeno – podání zprávy je pouze jednou ze složek návštěvy *ad limina*.

1. PRŮBĚH NÁVŠTĚV AD LIMINA BISKUPA KARLA A DOCHOVÁNÍ JEHO ZPRÁV

Právě na tyto studie chce navázat přítomný článek, který se zabývá návštěvami a zprávami *ad limina* jednoho z nejvýraznějších olomouckých biskupů, Karla II. z Lichtensteinu-Castelcornu, jehož koncepty re-

¹¹ František SNOPEK, „Některé relace biskupa Stanislava Pavlovského a kardinála Dietrichštejna o diecesi olomoucké,“ ČMM 32 (1908): 234–259, 389–409.

¹² Kurt A. HUBER, „Der Ad limina-Bericht des Erzbischofs von Olmütz, Erzherzog Kardinal Rudolf, von 1824,“ AKGBMS 5 (1978): 271–298.

¹³ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století, II*, Olomouc: MCM, 2003.

¹⁴ Kateřina VÁLOVÁ, „Církevní pramen k dějinám moravské diecéze: Příspěvek k relacím ad limina olomouckých biskupů, blíže k relaci biskupa Ferdinanda Juliuse Troyera z roku 1751,“ Střední Morava 11 (2000): 115–120; Kateřina VÁLOVÁ, „Relationes ad limina olomouckého biskupství po ukončení třicetileté války,“ in *Historická Olomouc XIII.*, Olomouc, 2002, s. 119–128; tato autorka využila zprávy i ve své studii Kateřina VÁLOVÁ, *Curia episcopalis Olomucensis v raném novověku*, Olomouc: FF UPOL, 2002.

¹⁵ Tomáš PARMA, „Návštěvy ad limina kardinála Dietrichštejna a jeho relace o stavu diecéze,“ in *Kardinál František z Dietrichštejna a jeho doba. XXIX. Mikulovské sympozium 11.–12. října 2006*, Emil Kordiovský – Miroslav Svoboda (ed.), Brno: MZA; Brno, MVS, 2007, s. 273–283; edice všech textů: Tomáš PARMA, „Modernus Olomucensis dioecesis meae status. Le visite ad limina del Francesco cardinale Dietrichstein, vescovo di Olomouc (1570–1636) e le sue relazioni sullo stato della diocesi,“ RHM 50 (2008): 335–382.

¹⁶ Jitka JONOVÁ, *Domus correctionis Miroviensis: Korekční dům pro kněze na Mírově (1761–1850)*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 25.

laci se v biskupském archivu nepodařilo nalézt, zatímco fond Kongregace Koncilu obsahuje takřka všechny podané zprávy. Cílem této stati je popsat průběh návštěv *ad limina*, stav dochování pramenů, a následně upozornit na problémy, které sám biskup definuje jako důležité, a které se v relacích opakují. Definitivnímu zhodnocení významu i obsahu relací i jejich zasazení do kontextu vývoje konfesionalizace a rekatolizace na pobělohorské Moravě bude věnována pozornost na jiném místě.

Olomoucký kanovník a salzburský dómský děkan Karel II. hrabě z Lichtensteinu-Castelcornu byl zvolen olomouckým biskupem dne 12. března 1664, papežskou konfirmaci obdržel 11. srpna téhož roku, a biskupem byl až do své smrti 23. září 1695.¹⁷ Podle nařízení Sixta V. měli biskupové z Čech a Moravy vykonat návštěvu jednou za čtyři roky, přičemž kvadriennium předcházející jeho volbě vycházelo na rok 1663, a proto první návštěvu měl biskup Karel vykonat – a také vykonat – v roce 1667 a následně v letech 1671, 1675, 1679, 1683, 1687, 1691 a 1695. Mělo tedy jít o celkem osm návštěv, z nichž nebyla absolvována pouze poslední. I tak je biskup Karel – po Stanislavu Pavlovském, během jehož episkopátu tato povinnost začala platit a kardinálu Dietrichsteinovi, který návštěvy také nezanedbával – dalším z biskupů, jenž toto nařízení bral vážně. Jeho bezprostřední předchůdci, habsburští arcivévodové Leopold Vilém a Karel Josef, totiž žádnou návštěvu neuskutečnili, stejně jako jeho nástupce Karel Josef Lotrinský; po poslední relaci biskupa Karla II. následuje až zpráva kardinála Schrattenbacha z roku 1717. V této části příspěvku stručně shrnu průběh návštěv a dochování zpráv v archivu Kongregace Koncilu, dnes uloženém jako jeden z fondů Tajného Vatikánského archivu.¹⁸

¹⁷ František ŠIGUT, „Volba olomouckého biskupa Karla z Lichtenštejna a její zákulisí,“ *Slezský sborník* 68 (1970): 43–52; Patrick GAUCHAT, *Hierarchia catholica mediæ et recentioris ævi*, IV, Monasterii: Libreria Regensbergiana, 1935, s. 264. K základním pracím o biskupovi patří především Erwin GATZ (ed.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648–1803: Ein biographisches Lexikon*, Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 276–278; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelcornu 1664–1695*, Olomouc: UPOL, 2001; Radmila PAVLÍČKOVÁ, „Der Olmützer Bischof Karl von Liechtenstein-Castelcorn und seine Baustrategie: Zum Mäzenatentum der kirchlichen Aristokratie in der Barockzeit,“ *Acta historiae artium* 47 (2006): 129–138. Tam viz i další literatura.

¹⁸ Jedná se o kartón uložený v Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano; dále jen ASV), Congr. Concilio, Relat. Dioec., 597A (Olomucen.), který obsahuje olomoucké relace z let 1589–1781. Vzhledem k tomu, že v tomto kartónu nebyla provedena foliace, není možné přesně citovat umístění archiválií v kartónu; řazení archiválií je však

První z návštěv se uskutečnila v roce 1667, jako návštěva 21. kvadriennia. Biskup ovšem využil možnosti stanovené již Sixtem V. a do Říma nejel osobně. Vykonáním návštěvy pověřil jakožto svého prokurátora (ablegáta) olomouckého kanovníka Jana Bedřicha Valdštejna, apoštolského protonotáře.¹⁹ V důsledku toho, že *ad limina* nebylo primárním účelem Valdštejnova pobytu,²⁰ byl mu udělen zvláštní papežský indult, aby mohl tuto povinnost za biskupa Karla splnit, což také učinil: navštívil baziliky sv. Petra a Pavla a předložil Kongregaci zprávu o stavu olomoucké diecéze,²¹ která byla přijata jako relace 21. kvadriennia.²²

Druhá návštěva se odehrála roku 1672, kdy o svátku sv. Cyrila a Metoděje (9. března) biskup datoval text relace, ale také dopis doporučující prokurátora adresovaný papeži Klimentu X. a kardinálům Kongregace Koncilu.²³ Vzhledem k válečným událostem se nepodařilo zajistit vyslání jednoho z kanovníků, a proto byl vyslán prostý kněz olomoucké diecéze, Kryštof Fischer, asesor olomouckého tribunálu a biskupský rada. Římský agent biskupa Karla, Giovanni Petignier,²⁴ proto po jeho příjezdu do Města někdy v první polovině května 1672 napsal suppliku papeži, aby byl jako prokurátor akceptován a podle přípisu o vyřízení s tím papež dne 16. V. 1672 souhlasil. Fischer tak mohl již 19. května navštívit baziliku sv. Petra a následujícího dne baziliku sv.

---

chronologické, v konvolutech soustředěných vždy okolo příslušné návštěvy a relace. Vzhledem k tomu, že by citace tohoto svazku často nadměrně zatěžovala poznámkový aparát této práce, v následujícím textu od ní upouštím. Všechny následně citované dokumenty bez udání archivní kolokace tedy pocházejí z tohoto svazku.

¹⁹ Karel II. z Lichtensteinu-Kastelkorna Kongregaci koncilu, Kroměříž 30. VI. 1667 (pověření pro Valdštejna). Valdštejn píše biskupu Karlovi z Říma dne 16. VII. 1667, že vše v pořádku přijal a zařídí: ZAOpO, AO, nelistinná část, kart. 73, fol. 373–374.

²⁰ K dlouhému a rozhodujícímu pobytu Jana Bedřicha Valdštejna v Římě, viz Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna: Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha: Vyšehrad, 2016, s. 34–52.

²¹ Tak je to patrné z potvrzení o vykonané návštěvě a odpovědi na relaci: Angelo kard. Celsi, prefekt Kongregace koncilu, Karlu II. L.–C., Řím 3. XII. 1667 (opis; záznam v kopiích: ASV, Congr. Concilio, Libri Litter. Visit. SS. Lim., vol. 13, fol. 172r–173v).

²² Text relace je datován v Kroměříži dne 30. VI. 1667.

²³ Kromě těchto dokumentů datovaných v Olomouci dne 9. III. 1672, existuje ve svazku také doporučující dopis pro kardinála Altieriho, datovaný z Kroměříže 11. V. 1672.

²⁴ K jeho osobě a činnosti při nákupech uměleckých předmětů: Jana ZAPLETALOVÁ, „(Art) Agents: Giovanni Petignier and the Network of Agents of the Olomouc Bishop Karl von Lichtenstein-Castelcorno,“ *Umění Art* 65, č. 3 (2017), v tisku.

Pavla za hradbami,²⁵ a zřejmě krátce poté předal Kongregaci Koncilu biskupovu zprávu o stavu diecéze.²⁶

V jubilejním roce 1675 vyslal biskup na návštěvu apoštolských prahů olomouckého arcijáhna Georga Friedricha hr. ze Salburgu, kanovníka olomoucké a pasovské kapituly,²⁷ a to i přes papežovu výzvu, aby se dostavil osobně, kterou mu sdělil vídeňský nuncius Mario Alberizzi.²⁸ Olomoucký arcijáhen dorazil do Říma v dubnu 1675, možná proto, aby zde oslavil velikonoční svátky, protože krátce po nich podle dochovaných potvrzení navštívil vatikánskou baziliku i baziliku sv. Pavla, dokonce ve stejný den, 22. dubna. Někdy potom také zřejmě předložil zprávu o stavu diecéze, kterou přivezl z Olomouce.²⁹

Čtvrtá biskupova návštěva se měla odehrát v roce 1681, ale biskup musel kvůli morové nákaze a válečným událostem návštěvu odložit, a proto žádal o prodloužení (prorogaci) termínu, které mu bylo uděle-

²⁵ Srov. příslušná potvrzení z obou bazilik, podle nichž v těchto dnech Fischer na místě biskupa Karla vykonal předepsanou návštěvu. Potvrzení byla tradičně vydávána na předtisknutých formulářích, kam bylo pouze doplněno jméno prokurátora, jeho biskupa, datum a podpis příslušného kanovníka či altaristy u sv. Petra nebo benediktinského sakristána baziliky sv. Pavla.

²⁶ Vzhledem k tomu, že v archivu Kongregace chybí dva svazky (14 a 15, pro roky 1668–1681) v řadě *Libri litterarum Visitationum Sacrorum Liminum*, nelze přesně datovat předání relace Kongregaci. Rozhodně bylo vykonáno před 28. V. 1672, kdy agent Giovanni Petignieri píše biskupu Karlovi z Říma, že Fischer již obdržel potvrzení o vykonání návštěvy, a že na příštím zasedání Kongregace (které bude odloženo kvůli letničním a následujícím svátkům) budou řešeny biskupovy požadavky: srov. ZAOpO, AO, ne-listinná část, kart. 86, fol. 474.

²⁷ Biskup Karel píše dopisy papeži Klimentu X. a kardinálům Kongregace Koncilu; jsou stejně jako relace samotná datovány z Brna dne 11. III. 1675. Georg Friedrich hr. ze Salburgu († 1692) byl olomouckým kanovníkem a kroměřížským proboštem od roku 1666, od roku 1669 byl arcijáhmem olomouckým. Srov. Metoděj ZEMEK, *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu, II. 1658 – 1944*, rukopis z r. 1945 uložený v ZAOpO, n. 23; srv. také Jana ZAPLETALOVÁ, „Obrazová sbírka olomouckého kanovníka Georga Fridricha ze Salburgu († 1692),“ *Opuscula historiae artium* 65 (2016):120–131..

²⁸ Alberizzi měl podle textu relace *ad limina* dostat pokyn, aby biskupa pohnul k osobní návštěvě Říma, evidentně v souvislosti se Svatým rokem, dne 16. XI. 1674.

²⁹ Tak jako v předchozím případě nemáme v důsledku mezery v dochovaných kopiářích dochovanou odpověď kongregace. Biskup navíc v relaci zasílá Kongregaci svá dubia ohledně některých právně-administrativních problémů, odpověď na ni jsem však nenašel ani v kopiáři dopisů (ASV, Congr. Concilio, Libri litterarum, vol. 17), ani v kopiáři dekretů (ASV, Congr. Concilio, Libri Decret., 29).

no.³⁰ Do Říma tentokrát poslal Karla Julia Orlíka z Laziska, olomouckého kanovníka a asesora konzistoře.³¹ Nedochovala se potvrzení o návštěvě bazilik, takže nevíme, kdy Orlík do Věčného města dorazil, Kongregace však o záležitosti jednala až v únoru 1683.³² Jisté je však, že splnil všechny předepsané podmínky a předložil i relaci o stavu diecéze, která je datována v Olomouci o svátku sv. Cyrila a Metoděje roku 1682, stejně jako ostatní dochované biskupovy dokumenty.

Také v případě páté návštěvy došlo k prorogaci termínu, nejprve 14. dubna 1685 na půl roku, a následně ještě podruhé. Biskupova relace vznikla ve srovnání s předchozími lety skutečně o něco později, datována je až 5. září 1685, kdy také biskup jmenoval svým prokurátorem Petra Reharmonta, kanovníka od sv. Petra a Pavla v Brně a doktora obojího práva.³³ Jím předloženou relaci koncilová kongregace projednala až na začátku ledna následujícího roku.³⁴

³⁰ Tak to stojí v textu relace *ad limina*, datované z Olomouce dne 9. III. 1682, kdy biskup říká o relaci z roku 1675: „per quam debitum meum usque ad 20 decembris nuper prae-teriti anni 1681 obsequiosissime praesto.“ Záznam o prorogaci se nachází v konceptu přiloženém k relaci: „Supplicationi Amplitudinis Tuae annuentes Eminentissimi Patres Sacrae Congregationis Concilii eidem impartiti sunt prorogationem unius anni ad sacra limina visitanda, et ad Suae pastoralis villicationis rationem reddendam. [...] Romae 15. Novembris anno 1681.“

³¹ Dopisy papeži bl. Inocenci XI. a kardinálu státnímu sekretáři, Olomouc 9. III. 1682 (ASV, Secr. Stato, Vescovi e Prelati, vol. 68, fol. 76r–77v a 83rv). Dopis kardinálům Kongregace Koncilu je z téhož dne a je přiložen k relaci. Karel Julius Orlík sv.p. z Laziska (1651–1716) byl olomouckým kanovníkem od roku 1666, od roku 1696 byl zvolen kapitulním děkanem. Srov. ZEMEK, *Posloupnost*, II., n. 41.

³² Kongr. Koncilu, potvrzení o vykonané návštěvě *ad limina* a odpověď na relaci, 13. II. 1683: ASV, Congr. Concilio, Libri Litter. Visit. SS. Lim., vol. 16, fol. 172r–173v (záznam v kopii).

³³ Petr von Reharmont (asi 1650 Lüttich – 12. I. 1714 Mikulov), doktor obojího práva, apoštolský protonotář, asesor biskupské konzistoře, biskupský rada, děkan a farář u Panny Marie na olomouckém Předhradí, kanovník brněnský, od roku 1694 probošt mikulovské kapituly. Pohřben byl v Mikulově u sv. Anny. Srov. Richard A. Hofmann, „Das Nikolsburger Kollegiatkapitel,“ *AKGBMS* 5 (1978): 422–433, zvl. s. 427; Miroslav Kouřel – Jiří Vrbka, *Verbo et exemplo: Dějiny Význačné kolegiální kapituly a kostela sv. Václava v Mikulově*, Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově, 2007, s. 52. Reharmont nebyl v Římě neznámý, jak dokládá dopis Petignieriho biskupu Karlovi z Říma dne 6. X. 1685, naznačující, že kanovník v jeho domě nebydlí poprvé: „Aspetto con sommo desiderio il s.r canonico Reharmont e spero che mi farà l'honore di accettare un piccolo appartamento che già gliel'ho offerto nella casa dove habito, e procurerò di servirlo“ (ZAOpO, AO, nelistinná část, kart. 121, fol. 117–118).

³⁴ Kongr. Koncilu biskupu Karlu II. z L.-C., potvrzení o vykonané návštěvě *ad limina* a odpověď na relaci, Roma 19. I. 1686: ASV, Congr. Concilio, Libri Litter. Visit. SS. Lim.,

Kanovník Reharmont se stal prokurátorem také pro následující návštěvu, která se odehrála na sklonku roku 1689.³⁵ 29. prosince 1689 Reharmont navštívil baziliky sv. Petra i sv. Pavla³⁶ a dne 28. ledna 1690 dostal od Kongregace „*attestatio visitationis*“.³⁷ Relace se v konvolutu vatikánského archivu nedochovala,³⁸ víme však, že byla podána, jak dokládá dopis samotného prokurátora z počátku března 1690, kdy byl ještě v Římě a píše o tom, že relaci podal. Udává i pravděpodobný důvod, proč není zachována mezi ostatními: biskup v ní totiž žádal o zvýšení počtu kanovníků olomoucké kapituly, a proto zřejmě kolovala v rámci diskuse o tomto problému kurií, a je možné, že bude nalezena v jiném fondu.³⁹

Poslední z biskupových návštěv se odehrála v roce 1693 (jde o 27. kvadriennium), a prokurátorem byl opět Petr Reharmont. Pověření prokurátora, adresované členům Kongregace Koncilu, stejně jako samotnou relaci, biskup datoval v Kroměříži dne 10. října 1693 a kanovník Reharmont již na počátku prosince navštívil prahy apoštolských knížat.⁴⁰ Relace, kterou odevzdal biskupovým jménem kardinálům Kongregace koncilu, je nejobsáhlejší ze všech a představuje jakési bilancování činnosti biskupa na sklonku jeho života, s trochou nadsázky bychom ji mohli označit za jakousi biskupovu „závěť“, napsanou necelé dva roky před smrtí. Dostalo se jí také značné pozornosti ze strany Kongregace: v konvolutu relací je zachována pozice o čtyřech problematických bodech relace ze zasedání dikasteria dne 16. ledna 1694, koncept dopisu

---

vol. 17, fol. 1rv (kopiář). Téhož dne píše o této věci i tehdejšímu nunciovi u císařského dvora, kardinálovi Bonvisimu (tamtéž, fol. 1v–27).

³⁵ Biskup Karel datoval doporučující dopisy pro kardinály Kongregace Koncilu i pro agenta Petignieriho v Kroměříži dne 9. XI. 1689. V olomouckém biskupském archivu se dochovaly odpovědi na dopisy doporučující Reharmonta od kardinálů Colonna (14. I. 1690) a Altieriho (21. I. 1690): ZAOpO, AO, nelistinná část, kart. 131, fol. 79–80 a 105.

³⁶ Srov. příslušná potvrzení z obou bazilik ze dne 29. XII. 1689.

³⁷ Záznam v kopiáři k datu 28. I. 1690: ASV, Congr. Concilio, Libri Litter. Visit. SS. Lim., vol. 18, fol. 3r.

³⁸ Na jejím místě se nachází extrakt z děkanských vizitací telčských děkanů v novoríšském klášteře z let 1682–1703, který tam byl zřejmě umístěn některým z pořádkumilovných archivářů kongregace.

³⁹ „[...] Relationem Status dioecesis Olom. habe dem mon. sr Pallavicini secretario Congregationis S. Concilii gebuchende eingereußt undt in puncto augendi numeri canonicorum mit demselben weitlauffigen geworden [...]“ – Reharmont biskupu Karlovi, Řím 3. III. 1690: ZAOpO, AO, nelistinná část, kart. 131, fol. 242–243.

⁴⁰ Potvrzení o návštěvách římských bazilik sv. Petra a sv. Pavla mají obě datum 9. XII. 1693.

kardinálu státnímu sekretáři z 25. února 1694,⁴¹ v kopií i pochvalná odpověď biskupovi.⁴²

2. STRUKTURA ZPRÁV AD LIMINA BISKUPA KARLA A HLAVNÍ ŘEŠENÉ PROBLÉMY

Popis průběhu návštěv a výčet relací i relevantních dokumentů je nutným předpokladem pro detailnější rozbor obsahu zachovaných zpráv. Podrobný rozbor samozřejmě přesahuje možnosti tohoto příspěvku, ve kterém bych se chtěl věnovat nejprve struktuře zpráv (většina z nich má v zásadě identickou skladbu) a následně alespoň stručně nastínit nejzávažnější překážky pro správu diecéze, které biskup identifikoval.

Šest dochovaných relací z let 1667, 1672, 1675, 1682, 1685 a 1693 vykazuje značné podobnosti, i když struktura relací nebyla až do vydání schématu relací papežem Benediktem XIII. roku 1725⁴³ předepsána a záležela na relátorovi. Zprávy biskupa Karla, s výjimkou poslední z roku 1693, představují výraznou strukturální kontinuitu, která by mohla svádět i k tvrzení, že zprávy byly – mutatis mutandis – opisovány z předešlých vzorů. U některých odstavců, které se týkaly totožné tematiky, lze mluvit i o výrazné textové kontinuitě, až o textových přejímkách.⁴⁴

⁴¹ Podle této odpovědi Kongregace na svém zasedání 16. I. 1694 doporučila papeži, aby dal vyhotovit dopis nunciovi o problémech zmíněných v relaci, papež to 16. února schválil, a proto kardinálové žádají státního sekretáře, aby dal nunciovi pokyn k jednání.

⁴² Kongr. Koncilu biskupovi Karlu II., Roma 16. I. 1694: ASV, Congr. Concilio, Libri Litter. Visit. SS. Lim., vol. 18, fol. 108v–109r.

⁴³ Srov. podrobný dotazník pro relace o zprávách o stavu diecézí, jehož vydání bylo nařízeno papežem Benediktem XIII. na závěr římské synody roku 1725 a uskutečněno následně Kongregací Koncilu: Lucius FERRARIS, *Prompta bibliotheca canonica iuridica moralis theologica nec non asctica polemica rubricistica historica*, V, Romae: Typographia Polyglotta S.C. de Propaganda fide, 1889, sl. 167–174. K tomu např. Luigi FIORANO, *Il Concilio Romano del 1725*, Roma: Edizioni di Storia e letteratura, 1977; Teofil DŁUGOSZ, „Biskupia „visitatio liminum“: instrukcje kongregacji odnośnie do relacyj biskupich: (dokończenie),“ *Collectanea Theologica* 14, č. 3–4 (1933): 273–388, zvl. s. 273–281.

⁴⁴ Ilustrativní je v tomto směru např. odstavec týkající se odůvodnění nekonání diecézního synodu, který se poprvé objevuje v relaci z roku 1675 a pak se opakuje takřka ve stejných formulacích až do poslední relace z roku 1693: až na stylistické úpravy a vylepšení jsou formulace v zásadě totožné.

V úvodní části relace, připomínající arengy středověkých listin, jde vždy o obecné zdůvodnění nutnosti podat zprávu o stavu diecéze, dále následuje historická část, podrobná pro první relaci z roku 1667 (líčí stručně správní dějiny diecéze v pobělohorském období), v případě následujících pouze zmiňující předchozí relaci nebo relace. Pak následuje pasáž o pověření a vyslání prokurátora a začíná vlastní zpráva o diecézi.

Na začátku vlastního textu je ve většině relací stručný úvod o topografii diecéze (v jaké se nachází zemi a se kterými zeměmi sousedí), o katedrále, biskupských a kanovnických rezidencích, katedrální a kolegiálních kapitulách a struktuře diecéze (rozčlenění na 4 archidiakonáty, 27 a posléze 39 děkanátů a zhruba tisícovku farností). Pak většinou následuje údaj o počtu kněží působících ve farní správě (okolo 400 v první relaci, v poslední se mluví již o 600 kněží), o jejich vizitacích děkany, popř. o dalších vizitacích diecéze. Ihned poté zpravidla navazuje stížnost na to, že spory o patronátní právo a desátky byly přeneseny před světské soudy a prosba o vyřešení tohoto útoku na církevní imunitu, často i stížnost na postup představených benediktinských a cisterciáckých klášterů (popř. komend maltézského řádu) při obsazování far, na něž má klášter patronátní právo, či na abatyše klášterů těchto řádů nerespektující biskupskou jurisdikci v záležitostech klášterního života, anebo biskupova stížnost na to, že majitelé panství narušují svobodu manželství tím, že nepropouští poddané, kteří jsou zasnoubeni s poddaným jiného panství, a tak vlastně sňatek znemožňují.⁴⁵ Ve většině relací se nachází zmínka o počtu obyvatel diecéze, počtu nekatolíků v diecézi (spojený s popisem činnosti jezuitských misionářů), a počtu těch, kdo ještě nepřistupují ke svátostem, doplněná o informaci o povinnosti farářů vyučovat katechismus v neděli odpoledne, někde je zmiňován i počet bířmovaných v uplynulém období. V každé relaci se nachází výčet řeholních domů (mužských i ženských) v diecézi, v některých jsou zmíněna poutní místa. Ke stabilnímu obsahovému prvku ještě náleží zmínka o olomouckých seminářích a řeholním studiu a odůvodnění nekonání diecézní synody. Pořadí těchto stabilních prvků relací může variovat, někdy některé z nich chybí. Závěr každé relace představuje květnatý pozdrav kardinálům Kongregace koncilu, prosba o přetlumočení podstatných prvků relace osobně papeži a svěření diecéze i biskupa do modliteb kardinálů.

---

⁴⁵ Podrobněji se těmito nářky, které se jako červená nit táhnou takřka celou sérií zpráv, budu věnovat v závěru tohoto příspěvku.

Každá z relací samozřejmě obsahuje i vlastní prvky, specifické pro dané období. V relaci roku 1667 biskup žádá, aby po vzoru koncesí pro kardinála Dietrichsteina dostal k dispozici některá místa v papežském Collegiu nordicu, o licenci světit kněze mimo předepsané doby (*extra tempora*) a žádost o přidělení sufragánního biskupa. V relaci z roku 1672 biskup podrobněji popisuje systém děkanských vizitací a zmiňuje publikaci svého slavného *Monitoria* pro děkany a faráře a popisuje obrácení heretiků na panství Šternberk, které bylo v rukou nekatolíků. Vlastními prvky relace ze svatého roku 1675 je zpráva o provedené rekatolizaci ve slezských Hlubčicích, a především sporné otázky ohledně církevní jurisdikce, které biskup adresuje Kongregaci (tzv. *dubia*). Ve zprávě z roku 1682 je popsána zahájená a z valné části i realizovaná generální vizitace diecéze prováděná světícím biskupem Breunerem, biskup také žádá o obnovení odpustků pro katedrálu udělených papežem Bonifácem IX. v letech 1394 a 1401. Nejkratší z relací je z roku 1685 a popisuje mj. těžkou situaci v Uherském Brodě a ve Strážnici, kde bylo mnoho křesťanů, včetně některých kněží a řeholníků, zavlčeno do tureckého zajetí.

Poslední z relací, podaná v roce 1693, se svou strukturou i zpracováním vymyká standardu ostatních: je daleko propracovanější, snaží se hodnotit celý episkopát, nikoli pouze období od poslední podané relace, jak je to jinak obvyklé. Základní novum představuje rozdělení relace na dvě části, z nichž první popisuje formální (duchovní) stav diecéze a druhá její stav materiální.⁴⁶ V první části tedy biskup popisuje nejprve provedenou vizitaci diecéze a pastorační úsilí farářů a misionářů, podává počty konverzí nekatolíků, popisuje formaci kléru a univerzitní vzdělání, uvádí důvody nekonání diecézního synodu, popisuje kultovní záležitosti a udílení svátostí a stěžuje si opakovaně na tři zlořády proti církevní imunitě (o nich budeme mluvit na závěr). K materiálnímu stavu diecéze patří topografické údaje, popis katedrály, biskupských rezidencí, kanovnických kapitul (katedrální a třech kolegiálních), administrativní rozdělení diecéze (archidiakonáty, děkanáty a farnosti), řeholní domy v diecézi (podle řádů) a poutní místa.⁴⁷

⁴⁶ Toto rozdělení předznamenává již zmíněné schéma z roku 1725 (*Instructio Sacrae Congregationis Concilii pro episcopis, primatibus et patriarchis, super modo conficiendi relationes statuum suarum ecclesiarum, quas, occasione visitationis sacrarum Liminum, eidem sacrae congregationi exhibere tenentur*), které obsahuje podobnou strukturu.

⁴⁷ Biskup zmiňuje sedm hlavních poutních míst diecéze: Svatý Kopeček u Olomouce, Tuřany, Pannu Marii Svatotomskou v Brně, Loretu v Mikulově, Křtiny, Vranov a Starou Vodu.

3. „NESEŠÍVANÁ SUKNICE KRISTOVA“: PROBLÉMY CÍRKEVNÍ IMUNITY

Na závěr tohoto příspěvku bych chtěl podrobněji rozebrat problém narušení církevní jurisdikce, který sám biskup vidí jako zásadní pro možnosti svého působení.⁴⁸ Biskup charakterizuje svou snahu o posílení církevní imunity a oslabené biskupské jurisdikce v závěru relace z roku 1672:

... aby církevní jurisdikce, představující nesešíváný oděv Kristův, a na jejíž obranu jsou postaveni jakožto advokáti církví především římský císař a křesťanští králové, zůstala neporušena v síle, která jí náleží...⁴⁹

První a zřejmě zásadní natržení Kristovy suknice představuje problém přenesení sporů o desátky a patronátní právo před světské soudy.⁵⁰ Vycházelo se při tom z Obnoveného zřízení zemského, které přikázalo spory o nemovitosti zemskému soudu. Již 16. října 1649 vydal císař Ferdinand III. rozhodnutí adresované moravskému tribunálu, v němž prohlásil jeden rozsudek biskupské konzistoře ve věci konkrétního spo-

⁴⁸ Rozsah daný tomuto příspěvku neumožňuje traktovat všechna důležitá témata, která ponecháme pro jinou příležitost. Zajímavé je například i to, o čem biskup ve své relaci nemluví: zcela mlčí např. o svém sporu s olomouckými jezuity o cenzuru knih probíhající zejména v letech 1675–1679, ale pokračující až do konce biskupova života. K tomu naposledy: Tomáš PARMA, „Jezuitská kolej v Olomouci 2. poloviny 17. století a olomoucký spor o cenzuru,“ in *Jakub Kresa: Život a dílo významného českého matematika 17. století*, ed. Aleš LEBEDA, Smržice: Obec Smržice, 2015, s. 87–94. Biskup také vůbec nezmiňuje čarodějnické procesy probíhající na panství Velké Losiny a ve městě Šumperk i přesto, že by zmínka o nich v relaci měla přirozeně být.

⁴⁹ „[...] ut iurisdictio ecclesiastica, vestem Christi inconsutilem repraesentans, atque in cuius defensionem imprimis Romanorum Imperatorem et reges christianos tanquam ecclesiarum advocatos agnoscens, in suo debito robore inviolata permaneat [...]“ Relace z roku 1672, v ASV.

⁵⁰ K této problematice viz zejména: Jiří M. HAVLÍK, „Spor českého duchovenstva o imunitu církve. K politickým aktivitám pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna,“ *ČČH* 107 (2009): 769–796; Alessandro CATALANO, „Vos Ecclesiastici semper diversum (acclamandi desiderio) ab aliis vultis. Le rôle de l'ordre des prélats à la diète de Bohême après 1627,“ *XVIIe siècle* 63 (2011): 19–30; souhrnně a v obecnější perspektivě Nicolas RICHARD, heslo „Imunité“, in Karel SCHELLE – Jaromír TAUCHEN (ed.), *Encyklopedie českých právních dějin, II. (D–J)*, Plzeň: Aleš Čeněk; Ostrava: KEY Publishing, 2016, s. 787–795 (tam i další literatura).

ru o desátky za neplatný, protože nebyl vynesen ve věci kompetentním soudem:

[...] Wir das von gedachtem Consistorio in dieser Sachen publicirtes Urtheil alß von Einem incompetenten Jüdice in dießem Land gancz vor null unndt krafftloß der Execution unfähig erkennen [...] ⁵¹

Další soudní spor o desátky z konce roku 1650 vedl ke stejnému výsledku,⁵² a navíc Ferdinand III. prohlásil svá rozhodnutí za novelu Obnoveného zřízení zemského a nařídil ji začlenit do nového výtisku zákoníku. Došlo tedy k tomu, že spory o desátky a patronátní právo byly odňaty kompetenci církevního soudu a přiděleny světským soudům, a to v době, kdy byl olomoucký biskupský stolec obsazen císařovým bratrem, arcivévodou Leopoldem Vilémem, jehož radům byla tato skutečnost pouze sdělena. Biskup Karel pak ve svých relacích připisuje tomu, že vlastníci pozemkových majetků neodevzdávají farářům desátky, i nedostatek kněží v diecézi a opakovaně žádá, aby kardinálové Kongregace Koncilu zasáhli u papeže, který by prostřednictvím nuncia měl přesvědčit císaře ke změně této legislativy. Vyjadřuje také obavu, že pokud se této ingerenci světského práva do církevních záležitostí neučiní přítrž, budou nakonec laici rozhodovat o manželských sporech. Jeho

⁵¹ Jednalo se o spor mezi Janem Františkem Venským, v letech 1644–1650 farářem v Uherském Brodě, městem Uherský Brod a jeho majitelem, Lvem Vilémem z Kounic. Farář zažaloval u olomoucké biskupské konzistoře město a jeho pána o desátky, které mu nebyly placeny. Konzistoř vynesla dne 22. června 1647 rozsudek ve prospěch faráře, ale město se bránilo před královskými úřady. Protahování soudního sporu vedlo až k rozhodnutí Ferdinanda III. ve věci uherskohradištského sporu, Vídeň 16. X. 1649, ed. Christian D'ELVERT, *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im 17. Jahrhundert*, Brno 1867, s. 578–579 (= Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mährisch-schlesischen Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 16). Nad uherskobrodskou farou byl pravděpodobně v letech 1652/3–1657 vyhlášen interdik. Ke komplikované situaci, viz především Petr ZEMEK, *Reformace, protireformace a rozvinutí poreformačního katolictví v Uherském Brodě: Křesťanská víra v proměnách času*, Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského, 2006, s. 259–307.

⁵² V tomto případě šlo o spor mezi opatem velehradského kláštera a královským městem Uherské Hradiště. K němu viz Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě, I. 1205–1650*, Olomouc: Akademie Velehradská, 1934, s. 272–273. Rozsudek olomoucké konzistoře byl vynesl již 1. XI. 1641, ke kasaci ze strany císaře došlo 29. VI. 1651; D'ELVERT, *Beiträge*, s. 604–606. Zajímavá je argumentace moravským zemským sněmem z roku 1608, který představoval vrchol snah o získání politických výhod ze strany nekatolíků.

žádost vždy kardinálové vyslechli, přednesli papeži, který pověřil nuncia k jednání, ale tato snaha byla marná. „Surdis fabula canitur,“ komentuje biskup problematiku v relaci z roku 1672, a jeho stížnosti na tuto skutečnost můžeme skutečně opakovaně číst v každé z relací.

Další problém církevní jurisdikce je spojen s působením některých exemptních řádů, zejména cisterciáků, benediktinů a maltézských rytířů. Biskup v souvislosti s jurisdikčními střety se světem řeholních institucí již v roce 1665 adresoval Kongregaci Koncilu patnáct dubií, a Kongregace na ně odpověděla dekretem řešícím tuto problematiku ze dne 11. července 1665.⁵³ Jednalo se především o interpretaci konstituce *Inscrutabili* papež Řehoře XV., která podstatu těchto otázek řešila.⁵⁴ Dekret kongregace dal podle svědectví relace z roku 1667 vytisknout a vyvěsit na vrata („ad valvas“) všech kostelů v diecézi, ale benediktini a cisterciáci se jimi nezačali řídit. Stále ustanovovali své mnichy bez schválení biskupa na fary, v nichž měli patronátní práva, odvolávali je, nepřijímali možnost biskupské vizitace těch, kdo žili skandálním životem, vyhýbali se snahám biskupa o nápravu. Později se k nim přidávali i komtuři maltézského řádu, kteří v řádových komendách na Moravě obsazovali patronátní fary světskými kněžími. Dva ženské cisterciácké kláštery (na Starém Brně a v Tišnově) se také staví proti biskupské jurisdikci, když při volbě abatyší a jejich benedikci odmítají přítomnost biskupa nebo jeho komisařů, stejně jako při probacích novicек pro přijetí hábitu a složení slibů. V roce 1675 dokonce do své relace biskup zařadil sedm dubií ohledně tohoto okruhu problémů (odpovědi Kongregace se zatím nepodařilo nalézt). Biskup také žádal, aby pro přílišnou vzdálenost římské kurie byl pro podobné kauzy delegován vídeňský nuncius a v odporu řeholníků také viděl jednu z příčin, proč nemohl být uskutečněn diecézní synod. Kongregace podle zachovaných přípisků na relacích, obsahujících koncepty odpovědí, odkazovala stabilně na bulu *Inscrut-*

⁵³ Záznam dekretu v kopiáři Kongregace Koncilu: ASV, Congr. Concilio, Libri Decret., vol. 24, fol. 550v–552v.

⁵⁴ Řehoř XV., konstituce *Inscrutabili* o privilegiích exemptních řeholníků v oblasti péče o duše a udělování svátostí, klášterů mnišek a kázání slova Božího, Řím 5. II. 1622: *Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinenses editio*, XII, Torino: A. Vecco, 1867, s. 656–661. Tato konstituce byla vydána tiskem v Brně u Jana Bernarda Wernera již na příkaz arcivévodý Leopolda Viléma v roce 1644 i s obsahově příbuznou bulou Urbana VIII. *Cum sicut accepimus* z 12. IX. 1628 (exemplář v ZAOpO, AO, kart. 1819, fol. 24r–35v).

tabili, anebo na příslušné pasáže dekretů Tridentina, ovšem situaci se nepodařilo spolehlivě vyřešit v průběhu celého biskupova episkopátu.

Posledním zlořádem, na který si biskup počínaje relací z roku 1672 opakovaně stěžuje, je skutečnost, že majitelé statků a panství odmítají propouštět z poddanství ty ze svých poddaných, kteří se zamilovali, a často již zasnoubili (obvykle i poté, co dívka počala) do poddaných z jiného panství. Postupné omezování svobodného uzavírání manželství poddaných bylo přítomné v zemském právu již od sklonku 15. století, proniklo do Vladislavského zřízení zemského a do všech předbělohorských zemských zřízení. V pobělohorské době nevznikla žádná generální státní norma, a proto uzavírání manželství poddaných bez propuštění z poddanství sice neznamenalo jeho zneplatnění, ale bylo postihováno trestně. Vrchnostenské povolení sňatku bývalo i odpíráno, pokud budoucí manželství nebylo dostatečně hospodářsky zajištěno (mělo se tak zabránit nárůstu vesnické chudiny destabilizujícího společnost), vrchnosti se také bránily tomu, že pracovní síla opouštěla jejich panství, a navíc se za povolení platilo.⁵⁵

Tím byla pro biskupa Karla porušena Tridentem vyhlášená svoboda uzavírat manželství (*libertas matrimonii*),⁵⁶ i přes to, že z jeho pohledu byl Tridentský koncil přijat na moravském provinčním synodu v roce 1591 a dekret *Tametsi* znovu publikován v letech 1632 a 1653.⁵⁷ Navíc podle něj poddaní, kterým je po uzavření zasnub (*sponsalia de futuro*) odepřeno propuštění z poddanství, odcházejí do jiných diecézí, kde uzavírají manželství před cizími faráři, a tedy neplatně, a po návratu spolu buď žijí tajně, anebo v jiné diecézi cizoložně, anebo utíkají do nekatolických oblastí a přestávají být katolíky.⁵⁸ Biskup tedy předpokládá, že trident-

⁵⁵ Srov. Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu (Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě)*, Praha: J. Laichter, 1949², s. 109 a 207–208; Jiří KLABOUCH, *Politický konsens k manželství v Čechách (z novějších dějin manželství v našich zemích)*, Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960 (Rozpravy ČSAV; roč. 70, seš. 5); Jaroslav Čechura, „Norma, knížecí reskripty kontra každodenní praxe a praktiky: mýtus a realita tzv. schwarzenberského zákazu sňatků,“ *Jihočeský sborník historický* 81 (2012), s. 164–194.

⁵⁶ Svobodě manželství poddaných věnoval Tridentský koncil 9. hlavu *Dekretu o reformě uzavírání manželství* („*Tametsi*“), vyhlášeného na 24. zasedání. Pro toho, kdo by zabráňoval manželství svých poddaných, byl stanoven trest exkomunikace *laetae sententiae*.

⁵⁷ K proklamaci tridentského dekretu *Tametsi* na Moravě viz Tomáš PARMA, „La lente réception du Concile de Trente en Moravie,“ in *The Council of Trent: Reform and Controversy in Europe and Beyond (1545–1700)*, ed. Wim François – Violet Soen, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, sv. 2, s. 131–152.

⁵⁸ „Unde crebro evenit, quod ii diversorum dominorum subditi, qui invicem sponsalia de

ský dekret *Tametsi* byl v olomoucké diecézi řádně přijat, tedy vyhlášen ve všech farnostech, a proto platí v celé diecézi. Možná si právě v souvislosti s přípravou relace z roku 1672 uvědomil, že se tak nemuselo stát – a je obecně známo, že vyhlášení v jedné každé farnosti bylo podmínkou platnosti dekretu v této konkrétní farnosti –, a tak v roce 1674 vydává znovu dekret kardinála Dietrichsteina a biskupa Leopolda Viléma tiskem.⁵⁹ V úvodu svého dekretu konstatuje, že se na tridentské ustanovení ohledně manželství zapomíná, že každý farář postupuje po svém a že mnohá manželství nejsou uzavírána platně.⁶⁰ Proto považuje za nutné znovu nařízení vyhlásit a rozšířit tiskem a vyhlásit je za závazná ze své autority ordináře diecéze, pod trestem podle svého uvážení, pro všechny faráře, děkany a ty, kdo mají péči o duši v olomoucké diecézi.

K manželskému právu se vztahuje i prosba o poučení, obsažená ve zprávě z roku 1672, jak postupovat v případě, že jeden z manželů byl unesen tureckými nájezdníky, což je situace, která se vyskytla v nedávné době na Moravě, kde bylo uneseno několik tisíc lidí. Není naděje na jejich návrat, ani jistá zpráva o jejich smrti. V olomoucké diecézi mají ti z manželů, kteří uneseni nebyli, zakázáno uzavírat nová manželství, ale mnohdy kvůli výchově dětí, ekonomickým problémům nebo nebezpečí nezdrženlivosti, uzavírají nová manželství mimo diecézi, často i s tichou podporou svých vrchností.

Problematika spojená se svobodou manželství ukazuje na často opomíjenou skutečnost, že to byla právě církev, která byla schopna stát na straně znevlněných sedláků, a hájit jejich lidské právo na svobodné uzavírání manželství. Můžeme se samozřejmě ptát po motivaci olomouckého biskupa a předpokládat, že jeho motivem mohla být pe-

---

futuro contraxerunt, ob negatam manumissionem, amore capti ex hac in aliam vicinam dioecesim excurrant, ibidem coram alienis parochis contra Sacri Concilii Tridentini expressam constitutionem invalida contrahant matrimonia, et reduces aut clanculum aut vero in aliena dioecesi fornicatorie sibi invicem convivunt, aut etiam ad partes haereticorum, mutata fide, in perniciem ac damnationem animarum suarum transeant.“ Relace *ad limina* z roku 1672, nefol.

⁵⁹ *Caroli episcopi Olomucensis renovatio statutorum Francisci principis a Dietrichstein episcopi Olomucensi respectu uniformitatis contractus matrimonium*, Olomouc 10. II. 1674. Starý tisk (exemplář: VKOL sign. 36.053).

⁶⁰ „Attamen ex quotidiano abusu dolenter percipimus, salutaria monita, ob temporum iniurias et bellorum intercurrentias, in oblivionem devenisse, ita ut circa matrimoniorum contractus uniformiter non procedatur, sed quivis parochorum aliam et aliam formam pro libitu introducat, ex quibus confusiones et interdum nullitates ac conscientiarum scrupuli oriantur.“ Tamtéž, nestr., fol. A1^v.

dantská snaha mít v diecézi pořádek a zachovávat církevní předpisy, anebo boj se státním zřízením a jeho představiteli, motivovaný nervozitou církve, jejíž pravomoci byly neustále umenšovány v rámci státního jurisdikcionalismu a ingerence pozemkových vrchností. Četba relací biskupa Karla II. z Lichtensteinu-Castelcornu v jejich celku však svědčí o jeho zájmu o lidské osudy i o úděl znevolněného selského lidu. Relace *ad limina* tak svědčí nejenom o organizaci, struktuře a životě moravské církve v posledních desetiletích 17. století, ale také o tom, že církev se dokázala zastat lidí ze spodních vrstev společnosti a zvednout hlas na obranu jejich práv, byť bez valného úspěchu.

Visits *ad limina* of Olomouc Bishop Charles II. of Liechtenstein-Castelcornu and His Reports on the State of the Diocese

Keywords: Charles II. of Liechtenstein-Castelcornu (1664–1695); The Diocese of Olomouc; Visits *ad limina*; Report about the State of the Diocese; Ecclesiastical Immunity; Serfdom; Matrimonial Law

Abstract: The aim of the paper is to briefly characterize the visits *ad limina* of the Olomouc Bishop Charles II. of Liechtenstein-Castelcornu and the contents of his reports on the state of the diocese, conserved in the Secret Vatican Archive. The Bishop executed seven visits *ad limina* during his long episcopate (1664–1695), in the years 1667, 1672, 1675, 1682, 1685, 1689 and 1693, always through the mediation of a procurator. After describing the visits and the reports conserved in the archives, the author analyses the structure and the content of the text of the conserved reports. The final part of the article is focused on three issues of violation of ecclesiastical immunity, evaluated by the Bishop himself as the principal obstacles of his pastoral activity in the diocese of Olomouc. The first one was the exclusion of the competency of ecclesiastical law courts in the cases of tithes by Emperor Ferdinand III, the second one the breaking of episcopal jurisdiction from the part of exempt religious orders (Benedictines, Cistercians and the Knights of Malta) during the procedure of nomination of parish priests in exempt parishes; the third great problem was the massive violation of freedom when contracting marriages of serfs by the proprietaries of the domains, which rejected the manumission of serfs and their transfers to the domain of an another proprietary.

Mgr. Tomáš Parma, Ph.D.
Katedra církevních dějin
a církevního práva
CMTF UP
Univerzitní 22
711 11 Olomouc
tomas.parma@upol.cz